

מגמות והתפתחויות ב'חוף עתלית' במאה הי"ח*

אמנון כהן

חשיבות מועטה בראשית התקופה העות'מאנית

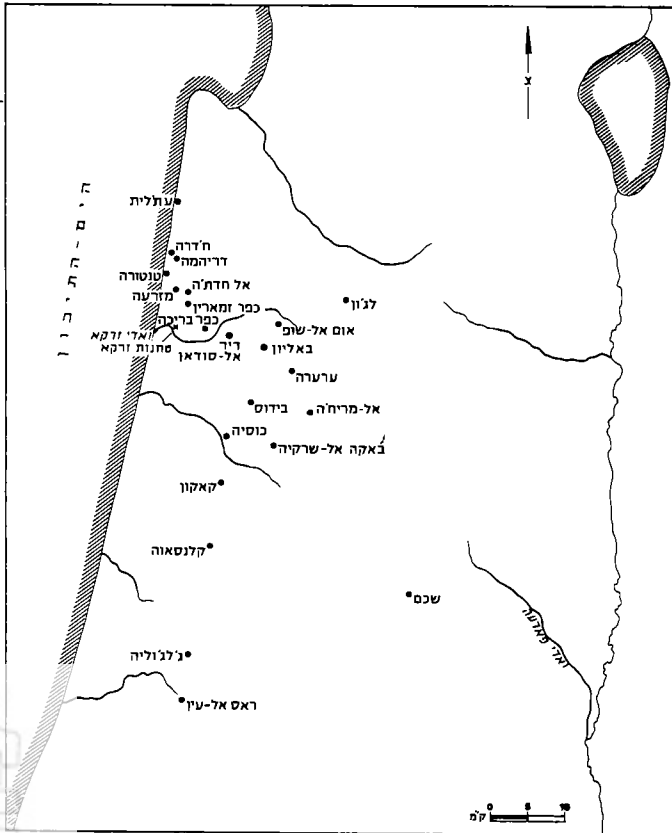
בתקופת השלטון העות'מאני בארץ-ישראל, לא היה מישור החוף יחידה שלטונית מינהלית אחת. אמנם כולו היה כפוף לפרובינציה ('איאלת'; 'ולאית') של דמשק, אך נחלק בין מחוזות ('סנג'ק') שונים: חלקו הדרומי של מישור החוף, עד לירקון, היה שייך למחוז של עזה; דרומו ומרכזו של השרון, עד לאזור שמצפון לקאקון, היה חלק מהמחוז של שכם; ומשם ועד לחיפה היה השטח כפוף למחוז של ג'זין. ההבחנה בין התחומים, שהיתה ברורה למדי כל עוד היו יישובים באזור, נעשתה מטושטשת ביותר במקומות שבהם היו רק שבטים נומדיים. כל חלקו המרכזי של השרון היה בלתי-מיושב לחלוטין, ואילו יישובי-קבע חקלאיים היו בצפונו, באזור טנטורה-עתלית. העדרם של יישובים ברוב שטחו של השרון הקטין את חשיבותו עבור השלטון המרכזי והביא להתייחסות מועטת לאזור זה במקורות ההיסטוריים השונים של אותה תקופה. בתוואי של דרך המלך¹ היו אמנם כמה יישובים מרכזיים (קאקון, קלנסוה, ג'לג'זליה, ראס אל-עין). שמותיהם של אלה עולים מידי-פעם בקורות הימים דאז, בין אם לרגל הקמת המבצר בראס אל-עין במאה השש-עשרה, או בתיאורי מסע נפוליאון צפונה, כאשר הותקף מאגפו באזור של קאקון במאה השמונה-עשרה. אולם דרך זו עברה במרחק ניכר מן החוף, ויישובים אלה שייכים לחלקו הדרומי והמרכזי של האזור. על רצועת החוף עצמה, ועל חלקו הצפוני של השרון בפרט, לא ידוע לנו כמעט דבר מן המקורות שהתפרסמו עד כה. רק משנפתחו לפני החוקר הארכיונים המרכזיים של האימפריה העות'מאנית ניתנה האפשרות לשחזר חלקים שונים של ההיסטוריה של ארץ-ישראל באותן מאות שהיו – ועודן – 'חשוכות' מבחינת הידע שלנו. מטבע הדברים זכו מרכזי השלטון, האישים הבולטים או אירועים מרכזיים להתייחסות רבה גם במקורות אלה. במאה הי"ח היו אלה ערים כעכו או ירושלים, אישים כדאהר אל-עמר ואחמד ג'זאר פאשא, או מלחמות כדוגמת הפלישה הנפוליאונית. אולם עיון מדוקדק בתעודות העות'מאניות מאפשר לדלות חומר יקר-ערך גם על שהתרחש בפנינות נידחות יותר, שאחת מהן היתה רצועת החוף שמדרום לחיפה ועד לנחל התנינים.

תמורות מדיניות ומינהליות במאה הי"ח

71

תחילת דרכו של דאהר אל-עמר (בערך 1725-1775) היתה במזרח הגליל, באזור טבריה, וכיוון התפשטותו היה מערכה, לעבר עכו. רוב פעולותיו נעשו אפוא בתחומי הפרובינציה ('איאלת') של

* ראשיתו של מאמר זה ביוזמתו של ד"ר אבשלום שמואלי ז"ל, שהזמין את הדברים ל"ספר השרון". משהסתבר לאחרונה כי כך זה לא יצא לאור, הריני מקדיש את הדברים לזכרו של אבשלום.

יישובי השרון בתקופה העות'מאנית

צידון. אולם כבר בראשית דרכו פשטו כוחותיו גם על אזורים שמחוץ לתחום הנזכר לעיל, בין אם מזרחה (לעבר דמשק) ובין אם דרום-מערבה, לעבר המחוזות ('סנג'') של שכם ולג'ון. בשנת 1738 תקף דאהר את חוף עתלית, בראש פרשיו (המספר שנוקבים המקורות הרשמיים — 700-800 פרשים — יש בו יסוד של גוזמה, אך גם ביטוי לרושם העז שהשאירו באזור). הנפה ('נאח'יה') של 'חוף עתלית' היתה בתחומי המחוז של לג'ון, והתקפה זו נערכה כחלק ממסע צבאי ארוך-טווח שעקף את מרכזי השלטון בשכם וג'ון, אך פגע באזורים הכפריים והבלתי-מוגנים, יחסית. לא ידוע מה פעלו פרשיו של דאהר באזור שכם באותו מסע, אך הידיעות שהגיעו משם לדמשק תיארו במפורש, כי כפרי 'חוף עתלית' נהרסו והועלו באש.¹ גם בתיאור זה ייתכן מאוד, שהיה יסוד של הגזמה; יש אף לזכור, כי פשיטה על כפרים ושריפת הגרנות או חלק מהבתים בהם (בין אם על-ידי השליט האכזר או על-ידי שבטי הברדנים) היתה חזון נפרץ בארץ-ישראל של אותם ימים. עם זאת, אין ספק במהימנותה של הידיעה עצמה, בהיותה ביטוי לתופעה רחבה יותר של התקופה ובשמה אות לבאות. מאז ואילך גילה דאהר אל-עמר עניין ופעילות רבה בכל רצועת החוף שמדרום לחיפה וממערב לרכס הכרמל.

אזור זה, כאמור היה מחוץ לתחום ההתקדמות והשאיפות הפוליטיות של דאהר, לפחות עד לשנות השישים של המאה. ניסיונותיו להרחיב את שלטונו דרומה, לעבר יפו, מקומם בשנות

1 צו של 'השער העליון' מאואחד צפר 1151 (9-18 ביוני 1738), מוהימה דפתרלר, ארכיון משרד ראש-הממשלה באיסטנבול, כרך 143, עמ' 156.

המצודה הצלבנית של
עתלית ושרידיהם
מאחרים יותר (תצלום-
אוויר אלכסוני של חיל-
האוויר הבריטי, 1936,
מבט לצפון)

השבעים; וכל אותה עת היו לגביו ג'נין ולג'ון שוליים מבחינה כלכלית, ושכם חזקה מדי מבחינה צבאית. למרות כל זאת הוא התמיד במאמציו להגיע לכלל שליטה באזור של צפון השרון, וזאת משני טעמים: ראשית הוא ראה אזור זה כמקור נוסף להכנסות; ושנית — כחלק ממגמתו להבטיח שליטה בחיפה ובאגפיה. אשר לטעם הראשון, הרי בכך אין אזור זה שונה ביסודו מן האחרים, שבהם השתלטו דאהר ובני משפחתו על ארץ-ישראל; לאתר גילויי אכזריות מן הסוג שהוזכר לעיל, היו הפלאחים — בהעדר כל משענת צבאית — נאלצים לשלם לו כל מס והטל שתבע מהם. אשר לטעם השני, הרי לאחר שהפך לשליט כל הגליל וקבע את בירתו בעכו, השתדל דאהר במשך כל שנות החמישים להביא גם את חיפה תחת שלטונו. המושל של דמשק, שהתחזקותו של דאהר היתה לצנינים בעיניו, עשה לצמצם את כוחו זה, ובין היתר מנע ממנו בהוראת הסולטאן את חיפה. אחת הדרכים שנקט דאהר כדי להשיג את השליטה בחיפה, היתה ליצור לעצמו בסיס של כוח מדרום לה, באזור של חוף עתלית ואף מעבר לו. בשנות החמישים המאוחרות הוענק אזור זה בחכירה לכל ימי חייהם ('מאלפיאנה') לממונה ('מתנלי') על ההקדש ('נקף') של סולטאן באיזיד, סיד מצטפא ובנו סיד מחמד אסעד בכ. אלה, שמקום מושבם היה בוודאי באיסתנבול הבירה, האצילו מטעמם את זכות החכירה לדאהר עד לתחילת אוגוסט 1760. הוא, מצדו, פרע כדין את התשלומים המגיעים ממנו ('בדלי-אלתזאם') ואף לא גילה — לדברי אחד הצוויים של הסולטאן — כל מרדנות.² כנראה שדאהר הוסיף למשול שם עוד שנת-כספים אחת או שתיים (1174-1175 / 1760-1762) מטעמם, בין אם בזכות הנזכרת דלעיל ובין אם בלעדיה;³ ומכל מקום, המושל של

73

2 צו מאואיל רג'ב 1177 (15-24 בינואר 1764), מוהימה דפתרלרי, כרך 163, עמ' 279.

3 הצו דלעיל מצ'ין, כאמור, כי זכותו שם פקעה באוגוסט 1760, ואילו צו אחר (שם, ע"ע 30-31) מצ'ין במפורש את הגירסה האחרונה.

דמשק הורה לו בתום תקופה זו במפורש 'להסיר את ידיו' משם. אולם בהוראה בלבד לא די היה, וכדי להמחיש את הצורך לבצעה פנה ובא הוואלי הנזכר לעיל, עת'מאן פאשא, כדי לגבות את המסים המגיעים לו כחוק באזור זה. וכך תיאר הוא את פני הדברים בתחילת שנות השישים: 'אהר עמר, שהוא מחוכרי המסים ('מקאטעהג'י') של [הפרובינציה של] צידון, השתלט בכוח הזרוע על רוב הכפרים הנקראים [כפרין] אזורי החוף שהם חלק מאזורי המיסוי ('מקאטעה') של [מחוז] ג'נין. במבצר הנקרא טנטורה שנבנה מחדש [לאחרונה] [ן]הנמצא בלב הים, הוא הושיב מטעמו אדם בשם עבד אל-מכין כדי שיעזור [לן] בעת הצורך. [זה האחרון] גילה טפשות וחוסר-ציינתנות ונמנע מלשלם את מס ה'דוריה'.⁴ הוא התבצר בתוך המבצר [הנ"ל] והודיע כי הוא מתחייב להילחם בעזרת המוני רובאים שואפים לקרב שנקבצו [לשם] ושני תותחי-ברזל שנמצאו [שם].⁵

מסתבר אם כן, כי 'אהר השתלט על רוב רצועת החוף של עתלית, ובעיקר על מבצר טנטורה, שתוקן ושופץ זמן לא רב קודם-לכן (על-ידיו?), ומכל מקום חומש והוחזק על-ידי אנשיו. הוואלי של דמשק ראה בכך, ובצדק, צעד של מרדנות, לא יכול היה לכבוש בסערה את טנטורה המבוצרת היטב, ולכן הטיל עליה מצור עד שנכנעו מגיניה. עת'מאן פאשא הניח להם לפנות את המקום בשלום, ומיהר להציב שם חיל-מצב מטעמו. על חשיבותה האסטרטגית של טנטורה בעיני 'השער העליון' תעיד ההחלטה להציב בה מאז 40-50 חייל דרך-קבע ולקבוע להם משכורת קבועה מן ההכנסות של המכס של נמל חיפה.

מעורבותו של 'אהר בענייני אזור חוף עתלית לא נסתיימה כלל ועיקר גם לאחר שמושל דמשק החזיר, לכאורה, את שליטתו ואחיזתו שלו שם. 'השער העליון' החל דורש ממושל זה לשלוח לאיסתנבול את המסים המגיעים מהכפרים של צפון השרון, שהרי עתה כבר ברור היה לכול, שהאזור שב לשליטתו החוקית של עת'מאן פאשא. אלא שזה עדיין נאחז בטענה, שאינו חייב לשלם מאום, כי 'אהר אל-עמר ממשיך לגבות שם מסים ולגררם לאוצר המדינה ולו עצמו נזקים כספיים. 'השער העליון' דרש ממושלה של צידון, נעמאן פאשא, לברר את העובדות כדי לתרץ קושיה זו: מי שלט וגבה מסים בחוף עתלית בשנתיים האחרונות הללו? חקירה ודרישה נערכה אצל השיח'ים של 'שבעת הכפרים' בצפון-השרון, שמסרו עדות בעל-פה בבית-הדין של עכו וכן כתבו שני מכתבים בערבית בעניין זה. לדבריהם המפורשים, לא 'אהר, אלא מושלה של ג'נין, מחמד אבן ג'ראר, גבה את המסים מהם.⁶ לשון אחר: הן עדותם של בני המקום והן סיכום הדברים מטעם הוואלי של צידון מוליכים למסקנה, כי מרגע שתפס עת'מאן פאשא את מבצר טנטורה הוא הרחיק את 'אהר מהאזור.

אולם מסתבר, כי גם לאחר ששב מושלה של דמשק וקבע את סמכותו בחוף עתלית, אף-על-פי שהדבר נעשה, בין היתר, כדי להצר את צעדיו של 'אהר מדרום לחיפה — לא נותקו קשריו של האחרון עם כפרים אלה. 'השער העליון' העריך, ודאי על סמך דיווחיו של מושל דמשק, כי המשך

4 מערכת 'דורה' — סיכוב. המושל של דמשק היה עורך בכל שנה 'סיכוב' לגביית המסים המגיעים לו בתחומי שלטונו, כחלק מהכנותיו ליציאה עם שיירת החג' למכה.

5 צו מ-17 רמדאן 1174 (12 באפריל 1761), מאליה-דין מודוור, ארכיון משרד ראש-המשלה באיסתנבול, כרך 10204, עמ' 286.

6 מוהימה דפתרלרי, כרך 163, עמ' 30-31.

פעילותו של דאהר שם היה בחינת השתלטות שלא כדין (כפי שנהג באותה תקופה בחיפה עצמה). הואיל וכך, הוא נתבע לפרוע את חובות המסים לשנים 1762-1765 עבור המכס של חיפה, לשנים 1761-1765 עבור שבטים תורכמניים, כפרים סמוכים וטחנות-מים בנחל התנינים, ולשנים 1763-1765 עבור אזור 'חוף עתלית' ('מקאטעה? סאחלי עתלית'). שליח מיוחד נשלח מאיסתנבול אל דאהר לגבות את המסים הללו (שהגיעו לכלל 56,560 גרוש, אך מתוכם 30,020 גרוש תמורת 'חוף עתלית'). משהגיע לעכו, בסוף מארס 1765, הציג בפניו דאהר מסמכים רשמיים ('סנד'), שאותם קיבל מעת'מאן פאשא. השליח השתכנע, כי דאהר צודק בטענתו, שבתום-לב הסכים לקבל את גביית המסים באזורים אלה מידי הוואלי של דמשק, שאסור היה לו במפורש להחזירם. עם זאת נדרש דאהר לפרוע את כל הסכום דלעיל.⁷

קשריו של דאהר עם אזור עתלית-טנטורה, שתחילתם בסוף שנות השלושים, נמשכו אפוא לפחות עד אמצע שנות השישים, ואולי אף מעבר לכך. לא היה זה אקט חד-פעמי מבחינה כרונולוגית, כנאמר לעיל, אך גם לא מבחינה טריטוריאלית: דאהר השתלט על אזור זה כחלק מהשתלטותו על נפות נוספות במחוז של לג'ין: השטח ממזרח ומדרום-מזרח ל'חוף עתלית', בין אם כפרים ובין אם טחנות-מים על נחל התנינים, עבר לשליטתו, ואילו שארית השרון — לרבות נמל יפו (שאליו היו כפופות חלק מהכנסות הכפרים הללו)⁸ — נכבשה על-ידי צבאו בתחילת שנות השבעים (1773).

גם לאחר מותו של דאהר אל-עמר ומינויו של אחמד ג'זאר פאשא כוואלי של צידון (בשנים 1775-1804) המשיכה רצועת החוף של השרון הצפוני להיות אחד מסלעי המחלוקת בין זה האחרון לבין הוואלי של דמשק. בפועל היה זה ג'זאר, שהשתלט על האזור וקיבל על עצמו להעביר לאוצר את מסיו בחזקת חכירה ('אֶלְתֹּאֵם'). מושל דמשק, שראה בכך מתן חזקה שלא כדין על חלק מן האיפרכיה שלו, פנה אל 'השער העליון' וביקש להחזיר אזור זה לשליטתו ואף התחייב לשלם סכום שנתי נוסף של 500 גרוש לאוצר, אם כך ייעשה.⁹ בשנת 1785 הוכרעה מחלוקת זו באופן סופי: באביב אותה שנה התמנה ג'זאר, בנוסף על תפקידו הקודם, גם כוואלי של דמשק.¹⁰ מעתה לא היו לו עוד מתחרים בבקשת השלטון על 'חוף עתלית' והוא איחד בידי ג'זאר את חזקת השליט וגם את חזקת חוכר המסים בפועל. אך כדי להבטיח, כי לא ישיבו לערער על אחיזתו במקום בעתיד, ביקש וקיבל בסוף אותה שנה את חכירתו למשך כל ימי חייו ('מאלֶפִּיאנה') ואף שילם תמורת זכות זו מעין 'דמי-קנייה' ('מאלֶי מַעַגְלֶה') בסך הנכבד של 12,500 גרוש. שנה לאחר-מכן הוסר אמנם מתפקידו בדמשק, אך הוסיף לכהן כוואלי של צידון ללא הפסקה. מאז ועד סוף ימי שלטונו וחייו, ב-1804, המשיך האזור להיות נתון בידי ללא כל עוררין.¹¹

7 צו מ-16 מחרם 1179 (5 ביולי 1765), מאליה-דן מודוור, כרך 10207, עמ' 277. וראה לעניין זה גם, שם, כרך 10208, עמ' 282-283.

8 ראה, למשל, מאליה-דן מודוור, כרך 8590, עמ' 99, מאוקטובר 1727 וכן שם, כרך 6282, עמ' 631, מסוף ינואר 1757.

9 ראה העתק (בלתי-חתום) של פנייתו של וואלי דמשק מיום 17 ג'מאד'א אול, 1195 (11 במאי 1781).
10 על הרקע לפרשה זו ראה: A. Cohen, *Palestine in the 18th century: Patterns of Government and Administration*, Jerusalem 1973, pp. 66-69.

11 גם לאחר מותו הוענק השלטון שם למושל צידון, סלימאן פאשא. אחר גלגולי השליטה בכל אזור השרון הצפוני ניתן לעקוב בכיורר בספר הנהלת החשבונות שלו, מאליה-דן מודוור, כרך 9530, עמ' 10.

התפתחויות כלכליות ויישוביות

לאחר סקירת התהפוכות המדיניות והמינהליות מתבקשת מאליה השאלה, באיזו מידה היה בהן לשפר את מצבם של כפרי צפון השרון ותושביהם? מתחילת המאה הי"ח יש בידינו ידיעות ברורות על העדר שליטה מרכזית יעילה במחוזות שונים בארץ-ישראל; וכיניהם נוקבים במפורש בשמו של סנג'ק לג'ון, שרכיבים מתושביו נפוצו לכל עבר מחמת פשיטותיהם של שבטי הבדווים.¹² גם בידי גובה המכס ('אָמין') של יפו, שעליו היתה מוטלת גביית המסים מאזור עתלית וטנטורה לאוצר המדינה, לא היה כל כוח של ממש להפעילו כדי להחזיר את הבטחון לשם. השתלטותו של דאהר על הגליל והחזרת הבטחון בו היתה מלווה בתהליך של בנייה והתפתחות כלכלית.¹³ אין ספק, כי בנייתה מחדש של מצודת טנטורה ואיושה על-ידי חיילים (בין אם מטעם דאהר או מטעם מושל דמשק) היו גורם של יציבות ובטחון גם באזור זה. עם זאת, נשאר הוא גם בעתיד אזור-שוליים מבחינה שלטונית ובעל חשיבות מצומצמת יחסית, מבחינה כלכלית. אמנם לעומת המאה הט"ז חלה בו התפתחות כלכלית, שהתבטאה בהיווצרותם של כפרים מאוכלוסים ('קריה') במקומות שהיו קודם-לכן, במקרה הטוב ביותר, רק חלקות-אדמה מעובדות ('מִזְרְעָה'). כך, למשל, הכפרים טנטורה ועתלית עצמם, ועוד אחרים.¹⁴ אולם במאה הי"ח פסחה תנופת גידול הכותנה והחיטה על אזור זה (אולי מסיבות קרקעיות ואקלימיות?) ולא ניכרה בו התפתחות כלכלית של ממש. הוכר המסים של כל כפרי הסביבה (לרבות באקה אל-שרקיה וערערה) ושל טחנות-המים שעל נחל התנינים שילם באמצע המאה 100 גרוש לשנה לאוצר המדינה תמורת זכותו זו. בתחילת שנות השישים (כלומר, לאחר שדאהר שלט שם שנים אחדות) היה החוכר מוכן לשלם תוספת של 200 אחוז לשנה על הסכום הנזכר לעיל, שעדיין נשאר נמוך (להשוואה: באותה שנה שילם חוכר המסים של חיפה, שהיתה כפר קטן, סכום של 500 גרוש). עם זאת, מעידה התוספת על התפתחות כלכלית מסוימת; שהרי אלמלא ניתן היה להפיק יותר רווחים, לא היה החוכר מקבל על עצמו אף תוספת זו.¹⁵ אשר לשליש האחרון של המאה, הרי חסרים אנו כל נתונים שמהם ניתן יהיה ללמוד על מגמה כלשהי, בין אם בשנים האחרונות שלטונו של דאהר ובין אם בתקופתו של ג'זאר. אחרי מותו של ג'זאר נערך בפקודת 'השער העליון' בכל רחבי ארצו רישום מדוקדק של נכסיו והכפרים שהיו נתונים למרותו. אחד מאזורי המשנה שהיו, כאמור, בחזקת חכירה למשך כל חייו היה 'חוף עתלית', וכך הגיע לידינו רישום ההכנסות ממסים שניגבו בפועל בחוף הצפוני של השרון, לפי פירוט של כפרים (ראה הנספח להלן).¹⁶ מסקנות אחדות עולות מתעודה זו: ראשית, ההכנסה בפועל, שהגיעה מכפרים אלה, היתה ניכרת; גדולה עשרות מונים מזו שנדרש לשלם החוכר באמצע המאה ומעידה על פוטנציאל כלכלי שהיה שם, ועל תפוקה חקלאית משמעותית של חיטה ושעורה. שנית, בהשוואה לאזורים אחרים בארץ-ישראל, היתה הכלכלה כאן מפגרת: בכל תחומי שלטונו האחרים של ג'זאר ניגבו המסים בעין, בחיטה ושעורה. לשון אחר: באזור 'חוף

12 צו מן ה'14 ד"י אל-קעדה, 1118 (17 בפברואר 1707), מאליה-דן מודוויר, כרך 10151 עמ' 171.

13 ראה למשל, בספרי, שם, עמ' 17-12, 133-129.

14 השווה לצורך זה: רשימת הכפרים בסוף המאה הט"ז אצל: W.D. Hütteroth & K. Abdulfattah, *Historical Geography of Palestine, Transjordan & Southern Syria in the Late 16th Century*, Erlangen 1977, pp. 157-161.

רשימת הכפרים באמצע המאה הי"ח ראה: מאליה-דן מודוויר, כרך 9530, עמ' 10.

15 מאליה-דן מודוויר, כרך 9530, עמ' 10.

16 ארכיון טופקאפי סראיי, איסתנבול, D. 4760.

עתלית' עדיין היה המשק, בחלקו לפחות, מבוסס על סחר חליפין, כמו שהיו פני הדברים במאה הט"ז ברוב חלקי הארץ; ולמרות קירבתו לחיפה ולעכו, מרכז המסחר הבינלאומי, היו קשריו עם השוק הבלתי-חקלאי מצומצמים. שלישית, לאחר תקופת התפתחות שעברה על צפון השרון באמצע המאה ה"ח וגם לאחריו, נפגע חלק מן הכפרים ונעזב מאוכלוסיו. שמונה כפרים מופיעים ברשימה כ'הרוסים', ובהעדר כל תושבים בהם לא ניתן היה לגבות מהם מסים. אחד הכפרים הללו, ערעה, היה עדיין מאוכלס באמצע המאה ואף ניגבו ממנו מסים, ואילו בסוף ימי ג'זאר היה חרב לחלוטין.

הכללתם של כפרי צפון השרון בתחומי שליטתם של דאהר אל-עמר ואחריו אחמד ג'זאר פאשא הביאה גם אותם, כמו חלקים אחרים של ארץ-ישראל, לתוך מסגרת של התפתחות כלכלית. התפתחות זו נבעה, קודם כל, מהשלטת בטחון בדרכים וכיישובים והרחקת פשיטותיהם של שבטי הברווים והתורכמנים שם. ייתכן מאוד, כי חלה גם כאן, כמו בגליל, תופעה של קשירת החקלאות המקומית למסחר הבינלאומי, אולם זו היתה קצרה מדי או מועטה מדי. רצונו של ג'זאר לקבל את החכירה באזור זה לכל ימי חייו ונכונותו לשלם סכום כה נכבד כ'דמי-קנייה' ('מאלי מעג'לה') עבור זכות זו הם עדות לכך, כי הכיר באפשרות להפיק הכנסות של ממש משטח זה. ג'זאר אף הצליח בכך, אלא שתוך כדי הניצול של הכפרים נפגע לפחות חלק מהם ותושביהם ברחו. תמונת המצב בסוף המאה ה"ח – לעומת זו של סוף המאה הט"ז – מעידה על התפתחות ניכרת בתחום היישובי והבטחוני, אולם עקומת האוכלוסיה והכלכלה נמצאה כבר אז בירידה, שמקורה דווקא במדיניות הריכוזית של שליטים אלה. סוף המאה ה"ח הוא נקודת-זמן שרירותית לחלוטין, ומבחינה זו נמשך תהליך הירידה של השרון הצפוני גם בשנים שלאחר-מכן.

מגדל בחומת עתלית, סמוך לשער הצפוני

נספח : קטע מתוך רשימת הכנסותיו ונחלותיו של ג'זאר אחמד פאשא

מאלי מעגילה¹

גרש

10000

פירוט הכנסות חוף עתלית מן הכפרים השייכים למאלכיאנה² זלת כפרי האלתואם³ והאוצר (מיירי)⁴ השייכים למקומות אחרים⁵

עבור המיר של טנטורה		עבור מס המיר של הריהמה		עבור מס המיר של הריהמה		עבור מס המיר של הריהמה	
גרש	חיטה	גרש	חיטה	גרש	חיטה	גרש	חיטה
1350	13	160	6	350	6	700	3
עבור ח'דירה		עבור מחצית עתלית		עבור מחצית הטחנת של זרקא		עבור מסי מזרעת מאר אליאס	
מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי
גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש
160	700	4000	700	100	4000	100	700
עבור באקה אל-שרקה		עבור מס (המיר של) בידוס		עבור מס (המיר של) ערעה ואום אל-שופ		עבור באלין	
מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי	מירי
גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש	גרש
375	375	375	375	375	375	375	375
עבור באב אל-סוק		עבור כוסייה		עבור אל-מריח'ה		עבור דיר אל-ס'ה'אן	
הרוס	הרוס	הרוס	הרוס	הרוס	הרוס	הרוס	הרוס
000	000	000	000	000	000	000	000

סה"כ

גרש אסדי

8270

1372½ עבור מחיר התבואה הזכרת (לעיל)

9642½

2500 יופחת וישאר (עבור) המתסלם,⁷ הפקידים וההוצאות

7142½

300 יופחת הסכום הקבוע בחוק (ונערך) למסי המירי של יפו בשנה

6842½ עדף

התבואה		סה"כ	
שעורה	חיטה	מחיר אחת	מחיר אחת
45%	45%	10	20
915	1372½	457½	1372½

- 1 דמי-קדימה שניתנו עלי-ידי חוכר המאלכיאנה למחכיר כדי להבטיח את זכותו.
- 2 שיטה של החברת יחידת-מיסוי למשך כל חיי החוכר, תמורת תשלום גדול מראש דמי-חכירה קבועים בכל שנה.
- 3 צורת חכירה מקובלת במינהל העות'מאני.
- 4 קיצור של 'מאלי מיר', המסים שנועדו לאוצר המדינה למיר.
- 5 מתוך רשימת ההכנסות של ג'זאר אחמד פאשא, ואלי צידון, שנערכה לאחר מותו, עבור אגף החשבונות הראשי (באש'מקאסקה קלמ'י) ונשלחה ל'שער העליון'.
- 6 מידת-תבואה, בעלת ערכים שונים באזורים שונים של האימפריה. זאת של ירושלים היתה בשיעור של כ-250 ליטר.
- 7 מושל-מישנה מטעמו של המושל הראשי.
- 8 הכפר הרוס, ולכן אין ממנו כל הכנסות.